

Зміст

Тримаючи його за руку. <i>Впровадження</i>	11
Прапляж	20
В інший світ	26
Зректися себе	31
Усе склалося	39
Принц	43
Море. Щастя	52
Неправильна любов	58
Поїздка в безодню	65
Весняна буря	80
Відкриття свободи	94
Травемюнде. Рай	99
Формула життя	114
Визволення	124
У безодню. У свободу. У смерть	129
Мистецтво — теж війна	136
Танець мертвих	149

Людина за бортом	153
Дівчинка на пляжі	157
І з цим я прокидаюся	160
Темний маг	168
Стрибок у дійсність, схожу на сон ...	175
Блукаюча дюна	179
Прорив до світла	183
From Sea to Shining Sea	189
Поволі проясниться	199
Життя не закінчується. <i>Післямова</i>	205
<i>Бібліографія. Вибрані твори</i>	219
<i>Подяки</i>	221

Тримаючи його за руку

Впровадження

Трохи лячно їй усе ж таки було. Вона надто добре розуміла, що це велична мить. Насамперед для нього, Пантата, як вона називає свого батька. Вона ж знала, як сильно він любить море. Як часто розповідав їй про море, про його безмежну синь, морські простори, про вакації у Травемюнде, яким малим і щасливим він тоді був. І ось нарешті настала мить, коли він зможе їй його показати. Показати море. Своє Балтійське море.

Елізабет тремтить. Вечоріє, уже відчувається вечірня прохолода. Але тремтить вона не від холоду, а від радісного передчуття і збудження, їй трохи лячно, що недостатньо захоплюватиметься побаченим. Що не роздивиться в морі стільки приголомшливого могуття, стільки величі, скільки в ньому бачить він. Вона йде поруч із батьком, тримаючи його за руку. Елізабет Манн шість років. На ній темний купальник, волосся коротко підстрижене, за другу батькову долоню тримається її молодший братик Міхаель. Щоправда, на Міхаеля батько практично не зважає.

Він тут, на пляжі монастиря Гіддензеє, задля того, щоб своїй улюбленій доні показати море. Він теж трохи схвильований. Хоча і твердо знає, що доня не розчарує його. Завжди, коли він, сповнений урочистого

піднесення, показує їй сокровенні для нього речі — чи то старий годинник, чи іспанські картини, чи книжки в бібліотеці, — його урочистість миттєво передається і їй. І вона з безмовним зачудуванням роздивляється його світ. Так його світ ставав і її світом.

До того ж вода так чи так була її стихією, про це він уже повідомив світові, написавши одразу ж після її народження гімн: «Адже вода, яка вірно служить твоєму маленькому тільцеві, голублячи його, вода, якій ти безпечно довіряєш, — твоя стихія». І все ж, заради певності, він не стримався і розповів їй історію власного дитячого розчарування. Тоді він був ще зовсім малим, хоч і встиг уже найдужче з усього на світі полюбити море. Як і щоліта він був у Травемюнде з усією родиною, ну майже з усією, тому що батько вибирався до них на пляж лише наприкінці тижня. І переповнений почуттям власності хлопець, який усе тут знав, вирішив показати море своїй няні, простій жінці з Саксонії, яка ще зроду не бачила моря. А вона стояла там, розставивши міцні ноги й лише знай повторювала: «Дуже ладне, але я, знаєш, ще ладнішим його собі уявляла». Ладнішим? От скажіть мені на милість Божу, як може досконале місце бути «ще ладнішим»? То був жах, образа, нахабство. Тож, просто щоб бути певним, що та давня історія не повториться саме з його найдорожчою дівчинкою, він і розповідав Елізабет дорогою до моря про своє дитяче розчарування. Тепер вона знала, як їй слід дивуватися.

Уся подорож із Мюнхена сюди нагору була немов сон. Спочатку вони їхали у спальному вагоні до Берліна. Елізабет із братиком Міхаелем поділили одну полицю, вклавшись валетом, мама лежала на верхній полиці

і пильнувала їхній сон. Тато був у сусідньому купе, в якому їхав сам. А якщо зробити шпаринку в жалюзі, то можна було бачити, як повз них мандрувало зоряне небо, поки вони тихенько лежали собі й дивилися у вікно.

У Берліні провідали дядька Петера, який був фізиком і працював у лабораторії. Там він начарував їм море, створивши його з повітря. Так принаймні здалося Елізабет, коли дядько Петер показав їм рідке повітря, таке холодне, аж рідке і блакитне. А коли дядько вставив у нього м'який гумовий шланг, той вмить перетворився на тверду палицю. Таке холодне було те крихітне море.

А звідти вони врешті вирушили далі на острівець. Оселилися в готельчику, який називався «Дім над морем», і тато був вельми знічений, тому що в тому самому готелі мешкав інший письменник, огрядний старший пан із кошлатим сивим волоссям і високим чолом. Ми ще почуємо про нього згодом.

Та насамперед батько вирушив з дітьми на пляж. На щастя, Елізабет не довелося змушувати себе захоплюватися. Подив аж переповнював її і просився назовні. Запах, барви, маленькі брижі, далекий обрій. Вона миттєво зрозуміла, чому її тато так сильно усе тут любив. Але відразу ж зажадала від нього відповіді, що ж там, що саме є он там далеко, там, куди вже не зазирнути поглядом. «Там — обрій», — сказав їй батько. «А що за ним? Що там за обрієм?» — «За обрієм — ще один обрій. Що далі ти впливатимеш у море, то більше віддалятиметься лінія обрію, так що ти постійно бачитимеш лише обрій, аж поки на сам кінець врешті не появиться смужка суходолу, аж тоді обрій зникне. Але ти знову побачиш його, коли обернешся назад».

Поки жила, вона не забувала цих його слів.

Та цього літа море призначалося для цілком інших справ: винятково для пустощів. Купатися, пірнати, забігати з розгону у хвилі, бризкати на братика водою, дозволити старшим братам і сестрам занурити себе у воду, збирати мушлі, будувати замки з піску й рити канали, закопуватися в пісок, плавати разом із мамою. О так, їхня мама, її любов до моря була значно практичнішою, іншою, ніж батькова любов. Вона вбігала в море і плавала, як риба. До цього тато був геть байдужий. Він споглядав, сидячи у пляжному кошику, писав, знову споглядав, немов занурений у той пляжний кошик, тримався осібно, захищено, захищено. Він був такий стильний, завжди мав якийсь особливий одяг, найбільше любив морські головні убори, капітанські кашкети, білі матроські капелюхи, кепі у стилі прусського принца Гайнріха, іноді на ньому був купальний халат, він сидів і кутив. Плавав кілька хвилин лише вранці в неглибоких місцях. Він називав ці короткі запливи своєю «вранішньою молитвою в морі». Після цього на весь день отримував заряд бадьорості для писання.

На початку цієї літньої подорожі Томас Манн ще сподівався, що врешті-решт зможе докінчити тут «Зачаровану гору». Писати її він почав ще дванадцять років тому й щоразу запевняв, що роман уже майже написано. Зрештою, перший том і справді лежав у машинописі з грудня минулого року. Проте закінчення все відтягувалося і відтягувалося.

Можливо тому, що авторові важко було остаточно розлучитися зі своєю «важкою дитиною», із Гансом Касторпом, сином гамбурзького купця, якого Томас Манн, пишучи, відправив у гори Давоса, засніжені гори, які

мали стільки несподівано спільного з його рідним морем. Важко було з ним розлучитися зі страху остаточно втратити його з очей у вирі подій Першої світової війни. Так, мабуть, саме тому він і тут, на монастирському пляжі, і не зуміє дописати *Finis*.

Усього кількома місяцями раніше він знову зробив у своєму гірському щоденнику запис про морське узбережжя, про магію моря, яке затягує у глибіню, у зникнення, у смерть непримітного героя Ганса. Підрозділ із цим текстом називається «Прогулянка на узбережжі» і в ньому є таке:

«Отак ідеш, ідеш... З такої прогулянки ніколи не повернешся вчасно додому, оскільки ти та час — ви загубили одне одного. О море, розповідаючи про це, ми від тебе далеко, але звертаємо до тебе свої помисли, свою любов; голосно і ясно кличемо тебе, живи в нашій оповіді, як потай ти жило й раніше, живеш і житимеш завжди... Шумлива пустеля, яку застеляє блідий сіруватий серпанок, насичений терпкою вологістю, що залишає смак соли на наших губах! А ми йдемо, йдемо пружним, засіяним мушлями та водоростями піском; вітер задуває нам вуха, цей величезний, широкий і м'який вітер, що вільно, безперешкодно й просто проноситься просторами, навіюючи нам легкий хміль, і ми бредемо, бредемо й бачимо пінисті язики моря, що накочуються й відступають, намагаючись лизнути ноги. Прибій закипає, лунко бухає хвиля за хвилею й розтікається з шумовинням шовковистою пеленою, набігаючи на плаский берег, — і тут, і там, і на віддалених косах, це збаламучене та всеохопне, м'яке та гуркітливе ревіння застилає

слух від будь-яких голосів на світі. Тиха вдоволеність, зумисне забуття... Тож заплющмо очі, нас оберігає сама вічність!»*.

Море — тихий персонаж усіх його книжок. Ось як про це Томас Манн якось написав: «Море, його ритм, його музикальна трансцендентність якимось чином усюди присутня в моїх книжках, навіть тоді, коли йдеться, як це часто буває, виразно не про нього».

На жаль, цього літа в монастирі у «Домі над морем» був ще той такий інший, вельми енергійний персонаж книжки, над якою Манн саме працював. Той чоловік з віночком сивого неслухняного волосся, якого Манн зустрів за рік до цього в Боцені, а опісля спонтанно написав із нього одного з персонажів наступного роману. Нобелівський лауреат Гергарт Гауптман, натуралістичний революціонер німецьких театральних сцен, могутня особистість, що вселяла страх. І саме такою могутньою і надзвичайно комічною постаттю Томас Манн зробив його в «мінгері Пеперкорні» у «Зачарованій горі». Томас Манн нічого не вигадував, він натрапляв на своїх персонажів у житті, власне так йому трапився у слушний час Гергарт Гауптман. Чоловік, який із максимально розлогим жестом спромагається сказати мінімум. Надзвичайно милий Діонісій, який замість розп'якувати про життя насолоджується ним. Велет життя, якого, на відміну від Ганса Касторпа, не спокусять на якісь несамовито небезпечні життєві вчинки ані розкішна краса засніжених

* Томас Манн, «Зачарована гора», книга друга. Переклад Романа Осадчука. Тут і далі прим. пер.